

BÆR DEM VED DIN BARM – AMNING SOM METAFOR I DET GAMLE TESTAMENTE

SARAH DEDIEU

Med specialet ”Bær dem ved din barm” har jeg ønsket at undersøge og vise, hvilken rolle modermælk og amning spiller i Det Gamle Testamente, særligt som metaforisk og symbolsk størrelse. Samtidig er det et forsøg på at vise og fremhæve en mere feminin side af Det Gamle Testamente, hvor de kvindelige hovedroller og feminine tematikker unægteligt er i mindretal. Jeg har som kvinde og mor, der nok har lagt amningen, men endnu ikke ammehjernen på hylden, haft interesse for at kunne sætte fokus på et emne, der fortjener at blive mere belyst. For ud over at dække en personlig interesse, viser det sig, at amning i GT har større betydning, end den hidtil er blevet tillagt. Ved hjælp af forskellige metaforer, ikonografisk eksegese og historisk og kulturel viden om ammepraksis i Oldtidens Mellemøsten og beslægtede kulturer, har jeg i specialet forsøgt at klarlægge, hvor og hvordan amning bliver brugt i det gammeltestamentlige billedsprog med udgangspunkt i Esajas 40-66.

Amning som ikonografisk motiv i Oldtidens Mellemøsten

Billedmateriale kan være med til at belyse forståelsen af en tekst, særligt hvis der er kronologisk, tematisk og geografisk lighed mellem tekst og billedmateriale (de Hulster 2014, s. 287-288). Dette er også tilfældet, når det kommer til ammemetaforer i GT, hvorfor det er relevant at gøre sig bekendt med ammemotiver fra GT's tid og omverden. Som det ses i billedmaterialet på de følgende sider¹, har den ammende kvinde/gudinde været et udbredt ikonografisk motiv i Oldtidens Mellemøsten. Den ældste afbildning stammer fra det 20.-17. årh f.kr., og den yngste fra 4.-6. Årh [e.kr.](#) De stammer fra forskellige geografiske lokationer, der breder sig fra Assyrien i nord til Egypten i syd, og fra Babylonien i øst til det etruskiske rige i vest.

Afbildningerne i dette afsnit er udvalgt, fordi de repræsenterer tidsperioder og geografiske områder, der omkranser GT's tid og geografi. Det ses, at ammemotiver har været udbredt og populære gennem en lang tidsperiode og over et stort geografisk område. Dermed er der også en stor sandsynlighed for, at de kan have været kendt på gammeltestamentlig tid og have påvirket det gammeltestamentlige tekstunivers. Derfor kan de forskellige afbildninger hjælpe til at gennemskue, når de gammeltestamentlige tekster i metaforer tegner et billede af amning. Figurerne på de følgende sider fordeler sig i to grupper: I den ene gruppe af figurer ammer kvinderne siddende (fig 1-5), mens de i den anden gruppe ammer stående (fig 6-9). Inden for de to grupper er billederne opstillet i kronologisk rækkefølge.

Figur	Info	Beskrivelse	Fortolkning
1	Formstøbt lerfigur fra Ur, Irak. 9,1x5,1 cm. Datering: 1600-1155 f.kr. British Museum	Figuren viser en kvinde siddende i en stol med et barn ved sit venstre bryst. Kvinden holder sin venstre arm under barnet, mens den højre	Kvinde/gudinde med barn

¹ Grundet copyright vises billederne ikke i artiklen, men ved online læsning kan der klikkes på figurnummeret i venstre spalte, der linker til billedets originale placering. Fulde link-adresser findes i litteraturlisten.

		er placeret ved brystet for at tilbyde det til barnet. Fødderne er placeret på en smal fodskammel. Kvinden bærer krøllet paryk og halskæde.	
2	Formstøbt lerfigur fra Ur, Irak. 8,9x3,8 cm. Datering ukendt. British Museum	En nøgen kvinde sidder med benene over kors. Med begge hænder holder hun et barn i skødet. Barnet dier ved kvindens venstre bryst. Kvinden er placeret på en platform med ansigtet bøjet let forover. Linjerne på hver side af hovedet kan indikere et slør.	Kvinde/gudinde med barn
3	Bronzefigur fra Egypten. 27,4cm høj. Datering: 664-332 f.kr. Musée de Louvre	En kvinde sidder med et barn på skødet. Hun holder barnet med venstre hånd og berører sit venstre bryst med højre hånd. Kvinden bærer hovedbeklædning bestående af paryk med gribbehoved flankeret af to rejste slanger foran og øverst horn og solskive.	Isis ammer Horusbarnet
4	Etruskisk terracottafigur fra Caere, Italien. 14,5cm høj. Datering: 450-400 f.kr. British Museum	En kvinde sidder på en stol med et barn på skødet. Begge hænder er placeret under barnet. Fødderne hviler på en fodskammel. Barnet dier ved det venstre bryst. Kvindens pandehår er synligt under et slør.	Kvinde/gudinde med barn
5	Keramikfigur fra Beth Shean, Israel. Datering 4.-6. årh e.kr. University of Pennsylvania Museum	En kvinde sidder på et sæde med et barn på skødet. Venstre hånd er	Isis ammer Horusbarnet/ Maria ammer Jeskødet

		placeret under barnet, mens højre hånd er placeret ved venstre bryst med brystvorten mellem pege- og langefinger. Håret er flettet, og hun bærer hovedbeklædning og en halskæde. Barnet har markerede mandlige kønsdele.	sus/ Nysa ammer Dionsos
6	Relief i ler fra Diqdiqqah, Irak. 8,1x4,1 cm. Datering 20.-17. årh f.kr. British Museum	En kvinde stående i profil med et barn ved venstre bryst. Kvinden er klædt i lang kjole, har opsat hår med pandebånd og bærer halskæder. Venstre arm holder barnet, mens højre arm er placeret ved kvindens højre bryst.	Kvinde/gudinde med barn
7	Lerfigur fra Revadim, Israel. 11x1.4x1.7 cm. 13. årh. f.kr. The Israel Museum	En nøgen kvinde står oprejst med hænderne ved vagina. Mellem armene er to spædbørn placeret ved hvert sit bryst. Et træ er aftegnet på figurens højre ben og en buk på figurens venstre ben.	Ashera med tvillinger. Frugtbarhedsamulet
8	Lerfigur fra Birs-Nimrud, Irak. 9,2x4 cm. 1. årt. f.kr. British Museum	Stående kvinde med et barn, der dier ved venstre bryst. Venstre hånd er placeret under barnet, mens højre hånd er placeret ved venstre bryst. Kvinden bærer hovedbeklædning, slør og lang kjole.	Kvinde/gudinde med barn
9	Detalje fra vægpanel i alabaster, Assurbanipals palads i Nineveh. Ca 645-635 f.kr. British Museum.	Øverst ses tre kvinder fra siden, gående i prof	Elamittiske fanger deporteres

		cession. To af kvinderne bærer hver et barn, der dier ved venstre bryst. Børnene bæres på kvindernes højre arm.	

Ammepraksis i Oldtidens Mellemøsten og Det Gamle Testamente

For ydermere at forstå, hvilken rolle amning har spillet i Oldtidens Mellemøsten, er det relevant at se på, hvordan amning er blevet omtalt i skriftlige kilder. I Oldtidens Mellemøsten ses amning skriftligt dokumenteret i bl.a. juridiske dokumenter og myter. De juridiske dokumenter viser, at det har været udbredt praksis at hyre ammer udefra (Gruber 1989, s. 76-77), og det har åbenbart været så udbredt, at der i Atrahasismyten, gøres særligt opmærksom på en mor, der selv ammer sit barn (Gruber 1989, s. 78). Og ikke blot jordiske kvinder kunne fungere som ammer. Om flere herskere i både Mesopotamien og Egypten fortælles der myter om, hvordan de har diet ved guddommelige ammer (Chapman 2012, s. 8-9).² Myterne bygger på en opfattelse af, at herskerne gennem guddommelig brystmælk selv blev guddommelige - der overførtes altså særlige kvaliteter og status gennem brystmælken (Chapman 2012, s. 9). Derudover ses også i tekster og praksis en opfattelse af, at brystmælk kunne skabe særlige bånd - såkaldte mælkebånd. I et oldbabylonsk brev skriver en nonne blandt andet om en mand, at han ikke er nogen fremmed for hende, for de har diet ved det samme bryst (Stol 2000, s. 190). Fra arabiske studier ses en lignende opfattelse af mælkebånd - f.eks. nævner Koranen mælkemødre og mælkesøstre på listen over kvinder, som en mand ikke kan gifte sig med - det svarer simpelthen til et incestuøst forhold, idet der sættes lighedstegn mellem mælkebånd og blodbånd (Chapman 2012, s.9).

I GT kan man se både ligheder med og forskelle fra omverdenens fremstilling og opfattelse af amning. I Højsangen støder man f.eks. også på en opfattelse af brystmælk som slægtskabsdannende, idet den kvindelige hovedperson ønsker at hendes elskede havde diet ved hendes mors bryster, så de kunne vise sig sammen i fuld offentlighed som bror og søster (Højs 8,1). I patriarkfortællingerne hører vi om, hvilken særlig rolle Rebekkas amme, Deborah har spillet, i kraft af, at teksterne kalder hende ved navn, at hun får en fornem begravelse, og at hendes død vækker stor sorg (1 Mos 24,59; 35,8). Men ud over tilfældet med Deborah, ser det til gengæld ikke ud til at være den gængse praksis blandt GT's kvindelige hovedpersoner at benytte sig af ammer. Sara ammer selv Isak, til trods for at hun har en slavinde, der kunne have gjort det for hende (1 Mos 21,7-8), og Hanna ammer selv Samuel, inden han overgives til templet (1 Sam 1,22). Jakob ønsker Josef velsignelser fra bryster og moderliv (1 Mos 49,25), en velsignelse, der kan pege på fremtidigt afkom, men som lige såvel kan henvise til, at Josef selv har modtaget velsignelse fra tiden i livmoderen og siden gennem brystmælken. Måske stadfæstes hans position ligefrem gennem brystmælken - på samme måde som Egyptens herskere slog deres position fast gennem ammefortællinger. På samme måde er der en ironi, og måske særlig pointe i, at Moses, der vokser op som egyptisk prins, bliver ammet af sin egen mor (2 Mos 2,9) i en kontekst, hvor kongerne ellers blev fremstillet med gudinder som ammer. Ved Moses' mor overføres ikke guddommelighed eller royalitet, men derimod hebræisk identitet.

² I Kirta-eposet skal kongesønnen Yassubu drikke mælken fra Astarte og Anats bryster, og den assyriske konge, Assurbanipal har gudinden Ishtar som amme. I Egypten blev faraonerne ammet af gudinden Isis.

Glemmer Herren sit diende barn?

I dette afsnit ses nærmere på ti vers fra Esajas' Bog, der kan sættes i forbindelse med amning. De ti vers befinder sig alle inden for Deutero- og Tritoesajas. Hvor Protoesajas i kap. 1-39 omhandler Jerusalems ødelæggelse og det Babylonske eksil, er det overordnede tema i Deutero- og Tritoesajas løftet om folkets tilbagevenden fra eksilet samt genopbyggelsen af Jerusalem. Jerusalem, som i teksten også kaldes Zion, tiltales og beskrives som en kvinde. En kvinde, der som straf for sine synder, er blevet gjort til enke og barnløs, men hvis straf nu er udstået, og hvis børn atter skal vende tilbage. I beskrivelsen af folkets tilbagevenden og Jerusalems genopbygning bruges amningen som en central metafor.

I Esajas' Bog 49,13 beskrives Gud som en ammende moder, der ikke glemmer sine børn, men tager sig af dem og trøster dem. I verset stilles det retoriske spørgsmål: "Glemmer en kvinde sit diende barn?", som et svar på Jerusalems klage over, at Herren har glemt hende. Spørgsmålet trækker på det stærke bånd, som amningen skaber (Løland 2008, s. 188), men med kommentaren, "selv når de glemmer, glemmer jeg dig ikke" udpeger teksten alligevel selv metaforens begrænsning (Dille 2004, s. 145). Der er en bevidsthed om, at en ammende kvinde *kan* glemme sit diende barn, som det f.eks. beskrives i Klagesangene, hvor Jerusalem ikke formår at amme sine børn, så de nu ligger sultende og tørstende i byens gader (Klag 4,3-4). Derfor sammenlignes hun med strudsen, der forlader sine æg i ørkenen, og selv sjakalerne er bedre end hende, for de formår i det mindste at give bryst. I modsætning til klagesangenes Jerusalem, formår Gud i Esajas til gengæld at give sit folk at drikke i ørkenen. I Es 43,20 ærer strudsene og sjakalerne ligefrem Gud for dette. For Gud formår i Esajas, hvad Jerusalem ikke gør i Klagesangene. Gud er som den ammende moder, der ikke glemmer sine børn.

Derudover giver Gud også konger, dronninger og folkeslag som ammer for Jerusalem og folket. Dette motiv ses bl.a. i 49,22 og 60,4. I disse vers har ammemotivet traditionelt ikke været særlig fremhævet, og i DO går ammemotivet helt tabt, idet det lyder til Jerusalem, at folkeslagene "skal bringe dine sønner i favnen og bære dine døtre på skulderen" (49,22) og "Dine sønner kommer fra det fjerne/ dine døtre bæres ved hoften" (60,4). Men ved at oversætte mere tekstnært, kan en oversættelse, også lyde: "De skal bringe dine sønner ved barmen (חֲצִן)/ og dine døtre skal løftes på skulderen" og "Dine sønner kommer langvejs fra/ og dine døtre ammes (תֹּאמְנָה) ved siden". Denne oversættelse kan understøttes af et relief fra Nineveh, der viser Elamittiske fanger, som deporteres.³ På relieffet ses det, at børn bæres på skuldre og ved brystet - ja tilmed med brystet i munden. Det ikonografiske motiv er både kronologisk og tematisk tæt på Esajasteksten, hvorfor det kan hjælpe til en forståelse af det metaforiske billede. Hermed ses i Es 49,22 og 60,4 et billede af folkeslagene, der holder folket i live med brystmælk, mens de føres hjem fra eksilet.

I 49,23 og 60,16 giver Gud ydermere kongelige som ammer for både Jerusalem og folket. Disse vers fungerer som et billede på, hvordan folket og Jerusalem begge skal ophøjes, idet de opnår royal status ved at die ved konger og dronninger. Samtidig understreger versene, at det i Esajas' metaforiske univers ikke kun er forbeholdt kvinder at amme. Til trods for at kongerne i 49,23 i de fleste oversættelser er degraderet til blot at være plejefædre, er der god grund til at oversætte מִיִּנְקֵיךְ med ammer - eller mælkefædre og mælke-mødre, som jeg i dette vers har valgt at oversætte hhv. אִמְנִיךְ og מִיִּנְקֵיךְ. At opfatte også kongerne som ammer i 49,23, understøttes af, at de eksplicit optræder som sådan i 60,16, hvor der står, at Jerusalem skal suge (תִּינֶקֶי) ved kongers bryst. Ser man desuden på royales ammepraksis i Oldtidens Mellemøsten, er det stort set ligeså utænkeligt at dronninger, skulle amme, eftersom de ville have ansatte til at tage sig af den slags. Derfor er det min teori, at metaforerne i 49,23 og 60,16, beskriver både konger og dronninger som ammer, for at forklare, hvordan Jerusalem og folket får deres royale status tilbage.

³ Link til relieffet findes i den ikonografiske oversigt (fig. 9).

I Es 66,11-13 indtager det ophøjede Jerusalem endelig den rolle, som hun ikke kunne udfylde i Klagesangene. Ved hendes bryster kommer folket endelig hjem, og strømmene af tårer erstattes med en strøm af mælk. Hvor Gud i Hoseas fratager kvinder deres brystmælk ved at give dem udtørrede bryster (Hos 9,14), da lader Gud i Esajas mælken strømme fra Jerusalems bryster. Beskrivelsen af, hvordan folket ved Jerusalem skal suge (וינקתם)⁴, løftes på siden og vugges på knæ, giver associationer til et af de mest udbredte ammemotiver i oldtidens orient, nemlig Isis lactans-motivet.⁵ Her ses, hvordan Horus er placeret på knæene af Isis, med siden til hende og med ansigtet ved hendes side - ved brystet, som han frit kan suge mælk fra. Isis lactans motivet har været særdeles velkendt og velanvendt i Mellemøsten på GT-tid, og det siges bl.a. at være forlægget for det senere Maria lactans motiv. Men der er også store ligheder mellem Isis, og måden Jerusalem beskrives i Esajas. De har moderskabet og amningen til fælles, samt den royale og guddommelige status. Og ligesom Isis' brystmælk kunne vække døde til live, får folket også livet tilbage ved Jerusalems bryster. Man kan overveje, om der som bindeled mellem det egyptiske Isis-lactans motiv og det kristne Maria lactans ligefrem kan være tale om et jødisk Jerusalem lactans motiv.

Hvor folkeslagene som folkets ammer i 49,22 og 60,4 var i bevægelse, som det sås illustreret på relieffet fra Nineveh, da ammer Jerusalem Es 66,12 siddende, altså i stilstand. Det markerer afslutningen på folkets eksil og tilbagekomsten til Jerusalem. Ved Jerusalems bryster er folket endelig kommet hjem, og ved hendes bryster bliver de igen hendes børn. Et tilsvarende motiv ses også i Ruths bog, hvor det barn Ruth har født, bliver Noomis i det øjeblik hun lægger det til brystet og ammer det (Ruth 4,16-17). Ligesom Jerusalem havde Noomi mistet sine børn, men bliver på mirakuløs vis igen mor, et moderskab, som markeres ved amningen.

Ammebilledet i Es 66 afsluttes med, at Gud sammenligner sig med en mor, der trøster. Gud vil trøste sit folk, ligesom de skal trøstes ved Jerusalem, Jerusalem, ved hvis bryster folket netop har fundet trøst. Vi er altså tilbage ved udgangspunktet i Es 49,15, hvor Gud beskriver sig selv som den ammende moder, der ikke glemmer sine børn, men tager sig af dem.

Konklusion

Ser man på ammemetaphorerne i Esajas i sammenhæng, ses det at Jerusalems fald og genoprejsning beskrives gennem ammemetaphorer. Samtidig giver metaformerne også udtryk for et frelsestema, idet Jerusalem frelser gennem brystmælken, ligesom det hjemvendte folk tager del i denne frelse ved Jerusalems bryster. Endeligt findes der i ammemetaphorerne et exodusmotiv. Ligesom Gud fører folket ud af Egypten, fører han dem ud af Babylon. Og ligesom Gud tager sig af sit folk i de fyrre år i ørkenen, tager han sig af sit folk på rejsen mellem Babylon og Jerusalem. På rejsen fra Babylon ved at skabe floder i ørkenen, og ved at lade folket die ved folkeslags bryster, og i exodusfortællingen ved at give folket manna, en føde, der på mange måder minder om brystmælk i både farve, konsistens og smag. Under begge vandringer fungerer føden som en slags midlertidig føde, der skal holde folket i live indtil de når deres destination: Henholdsvis landet, der flyder med mælk (og honning), og det personificerede Jerusalem, fra hvis bryster der flyder en strøm af mælk.

Ammemetaphorikken udfordrer desuden stereotype kønsopfattelser. For det ses i det metaforiske sprog, at det ikke kun er kvinder, der giver bryst. Også mænd i form af konger og Gud kan give bryst. Ammebilledet udfordrer den ensidige maskuline opfattelse af Gud, når han i det metaforiske sprog optræder som en ammende kvinde. Når Gud beskrives som en amme, der med moderlig omsorg frelser sin by og sit udvalgte folk, komplimenteres billedet af den maskuline, krigeriske og straffende Gud, man bl.a. kan støde på i de

⁴ Jvf. Chapman (2012, s. 13) og Koole (2001, s. 499) oversættes verbet her direkte efter den masoretiske tekst.

⁵ Link til billede i ikonografisk afsnit (fig. 3)

profetiske ægteskabsmetaforer, og det står i kontrast til de billeder, hvor Gud som en kriger frelser sit folk. I ammemetaforikken frelser Gud ikke med maskulin styrke, men med moderlig barmhjertighed, trøst og omsorg.

LITTERATUR

Chapman, C., 2012, ‘ ”Oh that you were like a brother to me, one who had nursed at my mother’s breasts.” Breast Milk as Kinship-Forging Substance’, *Journal of Hebrew Scriptures*, vol 12, Article 7

Dille, S.J., 2004, *Mixing Metaphors : God as mother and father in Deutero-Isaiah*, London: T & TClark International

Gruber, M.I., 1989, ‘Breast-Feeding Practices in Biblical Israel and in Old Babylonian Mesopotamia’, *The Journal of Ancient Near Eastern Society of Columbia University*, Vol 19, 61-83

Hulster, I.J. de, ‘Appendix, Practical Resources for Iconographic Exegesis’, *Image, text, exegesis: iconographic interpretation and the Hebrew Bible*, Editet by Izaak J. de Hulster and Joel M. LeMon. London: Bloomsbury T & T Clark, 285-295

Løland, H., 2008, *Silent or Salient Gender*, Tübingen: Mohr Siebeck

Stol, M., 2000, *Birth in Babylonia and the Bible, Its Mediterranean setting*, Gronningen: Styx Publications

BILLEDER

1:http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=391016&partId=1&searchText=baked+clay+woman+child&page=1

2:http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=391009&partId=1&searchText=plaque+woman+child&page=1

3: <http://www.louvre.fr/en/oeuvre-notices/statuette-isis-nursing-horus>

4:https://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?assetId=364714001&objectId=400532&partId=1

5: <https://www.penn.museum/collections/object/75022>

6:http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=391017&partId=1&searchText=plaque+woman+child&page=1

7: <http://www.imj.org.il/imagine/collections/item.asp?itemNum=198014>

8: http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?objectId=389870&partId=1&searchText=fired+clay+woman+suckling&page=1

9: http://www.britishmuseum.org/research/collection_online/collection_object_details.aspx?search-Text=elamite%20prisoners&ILINK|34484,assetId=407145001&objectId=366825&partId=1